

EEN BEETJE EIGENWIJS OVER EIGENWIJZER, EEN NIEUWE METHODE VOOR WERKWOORDSPELLING

Spellinghervorming of nieuwe didactische aanpak ?

Sedert het verschijnen van het proefschrift van Van der Velde (De tragedie der werkwoordsvormen) in 1956, zijn de problemen die zowel kinderen als volwassenen ondervinden met het correct schrijven van de werkwoorden een vaststaand gegeven geworden. In heel wat didactische en taalkundige publicaties werd er sindsdien naar verwezen. De aandacht voor deze problematiek komt wel uit verschillende gezichtshoeken. Eerst en vooral is er wat onderzoek gedaan om te pogen de tragedie zelf verder te documenteren en te analyseren : welke werkwoorden of vormen worden vaak fout gespeld en door wie (op welke leeftijd) ? Vooral Assink (1980, 1981a) heeft op dit terrein de laatste jaren een bijdrage geleverd.

T.a.v. het wegwerken van de vastgestelde tragedie gaat men twee richtingen uit. Enerzijds zijn er auteurs die pleiten voor een verbeterde didactiek : de hele traditie is ontstaan doordat op school de leerlingen niet op een goede manier met deze spellingsmoeilijkheden hebben leren omgaan. Deze visie heeft in het recent verleden aanleiding gegeven tot nieuwe methodes voor werkwoordspelling, o.m. De Werkwoordwinkel (Assink, 1984), Spel(l)enderwijs (Van Peer, 1984) en Eigenwijzer (Pepermans en Van Herck, 1985) dat hier ter bespreking voorligt. Deze drie methodes hebben als gemeenschappelijk doel het aanleren van een algoritme, dat bij een goedetoepassing quasi automatisch tot een correcte spelling van het werkwoord aanleiding moet geven.

Naast (en soms tegenover) deze tendens tot vernieuwing in de spellingdidactiek staat de beweging die pleit voor een vereenvoudiging van de Nederlandse spelling. Met de huidige spelling is de tragedie onvermijdelijk, laten we dan maar de spelling zo veranderen dat, wat nu tot fouten aanleiding geeft, dan probleemloos geschreven kan worden. Van der Velde (1975) zelf is van de eerste naar de tweede stelling overgestapt. De meest recente opflakking van deze beweging (Spelling 85) wordt vooral door Berits (1985a,b) ondersteund. In de soms verhitte discussie over de spellinghervorming is de leerbaarheid van de werkwoordspelling maar één van de argumenten, maar er wordt soms wel zwaar de nadruk op gelegd. (zie b.v. Berits, 1980).

Hiermee is een beetje de globale context gegeven waarbinnen elke publicatie over de spelling van het werkwoord gesitueerd kan worden. Gezien Eigenwijzer een didactisch werk is, gaat onze aandacht nu naar de spellingdidactiek. De methode Eigenwijzer neemt hierin wel een zeer specifieke plaats in.

Fenicische regels en Chinese woordbeelden

In het voorstellen van de gesproken taal door schrifttekens bestaan er verschillende systemen : je hebt b.v. een logografisch systeem zoals het Chinees, waarbij elke betekeniseenheid in principe door een verschillend symbool voorgesteld wordt. Daarnaast zijn alfabetische systemen ontwikkeld - voor het eerst door de Feniciërs -, waarbij in principe elke onderscheiden klank (foneem) door een symbool (grafeem) gerepresenteerd wordt. In feite zou men kunnen stellen dat de Chinezen spellen op grond van associatie tussen woordbeelden (klank en betekenis enerzijds, karakters anderzijds), terwijl de Feniciërs spellen op grond van regels over de letter-klank overeenkomst. In de alfabetische systemen is er echter geen één (klank)-één(letter) correspondentie. Er zijn allerlei afwijkingen, ook in het Nederlands. Vandaar dat er toch verschillende strategieën gebruikt kunnen worden bij het spellen. Baron, e.a. (1980) hanteerden naar analogie van dit onderscheid tussen spellingsystemen een "Feniciërs versus Chinezen"-dimensie om aan te duiden in welke mate iemand bij het spellen (van het Engels) regels hanteert - een Feniciër - of eerder gebruik maakt van woord-specifieke associaties - een Chinees.

Ongetwijfeld moet bij de opbouw van een spellingdidactiek rekening gehouden worden met individuele verschillen in capaciteit om regels te hanteren. Onder meer de leeftijd van de kinderen speelt daar een rol bij : een spellingleergang voor 8-jarigen kan dan ook minder van abstract geformuleerde regels gebruik maken dan een leergang voor 13-jarigen.

Maar naast individuele verschillen in het hanteren van regels, lijkt het ook aangewezen om na te gaan in welke mate de woorden die we correct willen leren schrijven, zich lenen tot regelhanteren. M.a.w. zijn er in het Nederlands "Fenicische" en "Chinees" woorden te onderkennen ?

De meeste Nederlandse woorden die grammaticaal en/of naar betekenis van elkaar verschillen, worden ook verschillend uitgesproken en geschreven. Uitspraak en schriftbeeld corresponderen en die overeenkomst kan al dan niet via formuleerbare en/of voor leerlingen van een bepaald niveau bevattelijke regels gelegd worden. Of die regels bevattelijk zijn, hoeven we ons in feite

niet af te vragen (1). De woorden die meest frequent gebruikt worden, kan men immers best correct leren spellen door de schriftbeelden in te slijpen, d.w.z. door ze herhaaldelijk te schrijven. Deze woordbeeldstrategie wordt in meer recente taal- en spellingsmethodes didactisch uitgewerkt (zie b.v. Spellingwijzer, Van der Geest en Swüste, 1979).

Minder frequente woorden kunnen dan correct gespeld worden door ze op te zoeken in woordenlijsten of op grond van regels die louter associatief kunnen zijn : ik schrijf het meervoud van foto als foto's dus schrijf ik ook piano's. In elk geval moet men aan de minder frequente woorden op school niet veel tijd spenderen. Correcte spelling van die woorden moet niet automatisch uit de pen vloeien.

Het aanleren en inoefenen van de bovengeschetste Chinese spellingsstrategie is echter minder succesvol bij woorden die gelijk klinken maar toch een verschillend schriftbeeld opleveren. Voor de lexicaal bepaalde homofonen (leiden/lieden b.v.) moeten beide schriftbeelden even sterk ingeoefend worden maar steeds in associatie met de betekenis. Het blijft een "Chinese" spellingstrategie maar in een andere vorm : kopiëren van woordrijen, woorddictées e.d. zijn hier niet efficiënt. Helemaal uit den boze wordt deze werkwijze t.a.v. grammaticaal bepaalde homofonen : een vrij aanzienlijk aantal werkwoordvormen behoren tot deze categorie b.v. word/wordt, wachten/wachtten, verhuist/verhuisd. Deze categorie zouden we als Fenicisch willen kenmerken. Correcte spelling wordt hier slechts bereikt op grond van een juiste toepassing van regels.

De meeste leergangen voor de werkwoordspelling brengen dan ook alleen een regelstrategie aan, hoewel die in feite enkel t.a.v. de homofonen strikt noodzakelijk is. Eigenwijzer probeert op beide paarden te wedden. Op het eerste gezicht is dit de sterkte van deze nieuwe methode. Maar ik vrees dat het uiteindelijk een zwak punt betekent, door beide strategieën niet consequent af te bakenen. Om deze kritiek te illustreren gaan we eerst wat nader in op de inhoud van Eigenwijzer.

De vier delen van Eigenwijzer

Eigenwijzer is onderverdeeld in 4 delen. In Begin-wijzer worden de spraakkundige begrippen aangebracht die voor het inzichtelijk hanteren van de regels noodzakelijk zijn. In deel 2 (Schrijf het met ...) worden frequente werkwoordvormen ingeoefend. Deel 3 (frequentielijst) sluit daarbij aan. Daarin zijn de meest frequente vormen, alfabetisch gerangschikt in 6 lijsten - één voor elke onderscheiden werkwoordvorm - opgenomen. De homofonen met verschillend schriftbeeld, door de auteurs gevaarvormen

genoemd, staan daarin onderstreept. In deel 4 (Eigenwijzer 1 en 2) worden 2 algoritmes aangeboden, één voor werkwoordvormen waar je -t hoort achteraan, en een ander voor vormen die eindigen op -te(n) of -de(n).

In het eerste en laatste deel wordt de Fenicische strategie geleerd. De delen 2 en 3 sluiten aan bij een Chinese spellingstrategie, zelfs voor de gevaarvormen. Die gevaarvormen staan in het leerlingenboekje en op een poster, voor zover ze frequent voorkwamen in een reeks onderzochte opstellen van leerlingen. Dat heeft tot gevolg dat b.v. betaald, leidden en antwoordt wel op de poster en in de frequentielijst voorkomen, maar de homofone concurrenten betaalt, leiden en antwoord niet. Zonder de frequentielijst als dusdanig in twijfel te trekken lijkt de grens tussen al dan niet opname hier toch vrij arbitrair. De frequentie van de vorm is wellicht een minder goed criterium dan de frequentie van het werkwoord (in welke vorm dan ook).

In de oefeningen van deel 2 en de illustraties van de gevaarvormen wordt dan een schriftbeeld ingeoefend, zonder enige verantwoording waarom dat beeld in die context correct is. In een aantal gevallen wordt de homofone concurrent zelfs gewoon weggelaten. Mijns inziens kan dat enkel tot gevolg hebben dat - ook al weten de leerlingen dat het een gevaarvorm is - zij hoe dan ook tijdens het schrijven de neiging zullen hebben het ingeslepen schriftbeeld neer te pennen. Het enige wat je daarmee lijkt de bereiken is dat fouten die ook nu reeds bij het intuïtief spellen van de werkwoorden gemaakt worden op grond van een woordbeeldstrategie (Assink, 1981b), nog versterkt worden.

Ter illustratie even de resultaten van een eigen onderzoekje bij een 500-tal leerlingen in het eerste observatiejaar van de middenschool. Bij gevaarvormen op -de of -te is de verleden tijd met dubbele tt of dd de meest frequente vorm. Vormen als verbrandde worden dan ook gemiddeld door 80 % van de leerlingen correct geschreven, de concurrenten (verbrande) slechts door 35 %. Dat dit resultaat vooral op grond van de Chinese strategie bereikt wordt blijkt uit de fouten bij gevaarvormen die eindigen op -den of -ten. Daar is de infinitief of de tegenwoordige tijd frequenter dan de verleden tijd. Vormen als rusten worden dan in 80 % van de gevallen correct geschreven, de concurrenten (rustten) slechts in 50 % van de gedicteerde zinnen. Bij een Fenicische strategie zou je geen verschil verwachten tussen verleden tijd meervoud of enkelvoud. Het gaat immers om een toepassing van dezelfde regels.

Ik denk dus dat je t.a.v. de werkwoordvormen bij leerlingen een voorkeur voor de regelstrategie moet bijbrengen.

Die is bruikbaar voor alle werkwoorden en de enige die perspectief biedt bij de gevaarvormen. De woordbeeldstrategie kan voor de meeste werkwoorden ook tot een correct resultaat leiden, al lijkt ze me niet zo efficiënt omdat er toch heel wat woordbeelden ingeslepen moeten worden, en het vaak niet eenvoudig is niet ingeslepen vormen in een woordenboek of woordenlijst op te zoeken. Maar bovendien geeft deze strategie juist aanleiding tot fouten bij de gevaarvormen. T.a.v. deze vormen kan je niet op twee paarden wedden zoals Eigenwijzer doet.

Ondanks deze kritiek vind ik Eigenwijzer geen methode voor de prullemand. Ik zou wel alles op het Fenicische paard zetten en de delen 2 en 3 gewoon laten vallen. In Begin-wijzer worden op een zeer verfrissende manier de spraakkundige begrippen aangebracht, die je ook nodig hebt om de algoritmes (Eigenwijzer 1 en 2) te hanteren. De opdrachten in Begin-wijzer staan ver van de saaie, abstracte en inhoudsloze schoolgrammatica-boekjes. Heel wat oefeningen geven aanleiding tot echte taalbeschouwing rond kindertaal, schooltaal/thuistaal, de nuances van de imperatief (bevel/verzoek) enz... De enige vraag die ik bij dit stukje nog heb is, waarom het voltooid deelwoord als adjectief weggelaten is. Ik weet wel dat dit wegens de lage frequentie van deze vorm in de onderzochte opstellen verantwoord lijkt. Maar ten eerste is onderwijs toekomstgericht : we willen de kinderen leren om ook later correct te schrijven en ten tweede - en dat lijkt me een belangrijker argument - bij het gebruik van beide Eigenwijzers wordt ernaar verwezen : Bij Eigenwijzer 1 is dat impliciet bij het hanteren van de verlengingsregel (gekocht - gekochte / gespeeld - gespeelde) en bij Eigenwijzer 2 is het één van de vormen waarvan je de schrijfwijze kan zoeken (vergroete). De algoritmes zelf zijn handig door hun overzichtelijkheid. De leerlingen zullen wellicht niet afgeschrikt worden om ze te gebruiken, wat bij sommige andere complexe algoritmekaarten, zoals dat van Van Peer (1984), misschien wel een probleem vormt. Vandaar dat ik de auteurs begrijp dat ze bij een keuze tussen volledigheid (alle vormen correct voorspeld) en overzichtelijkheid, voor het tweede geopteerd hebben. Een lek zoals "we wedden" of "het gewette mes", waarbij Eigenwijzer 2 aangeeft dat er één d of t moet geschreven worden, is wellicht makkelijk te dichten. De regel voor open en gesloten lettergrepen is bij leerlingen van 10 tot 14 jaar, voor wie Eigenwijzer bedoeld is, niet meer zo'n probleem.

Evaluatie noodzakelijk

In de voorgaande paragraaf ben ik ervan uitgegaan dat een woordbeeldstrategie t.a.v. de werkwoorden ongunstig is en dat de regelstrategie hieraan superieur is. Boven-

dien heb ik beargumenteerd dat t.a.v. de zgn. gevaarvormen het hanteren van beide strategieën de eventuele resultaten van een regelstrategie terug kan te niet doen, wanneer het schrijven automatisch verloopt. En dat automatisme verwacht je toch wanneer de schrijver meer bezig is met de inhoud van zijn tekst dan met de spelling. Voor die uitgangspunten heb ik wel argumenten aangehaald, maar ik kan me vergissen. Het is inderdaad niet uitgesloten dat de feiten mij zouden tegenspreken. Daarom alleen al vind ik het jammer dat de methode Eigenwijzer niet eerst grondig geëvalueerd is, voor ze op de markt werd gebracht. Zo'n onderzoek is niet zo moeilijk op te zetten. Je zou een aantal gelijkwaardige groepen moeten vormen, waarin onder verschillende condities aan de werkwoordspelling gewerkt wordt :

- b.v. Groep 1 : Eigenwijzer volledig
- Groep 2 : Eigenwijzer / Fenicisch (deel 1 en 4)
- Groep 3 : Eigenwijzer/Chinees (deel 2 en 3, eventueel voorafgegaan door Beginwijzer)
- Groep 4 : Controlegroep of- groepen met andere methode (s)

Op grond van voor- en natoetsen met uitgezochte dictees, waarin zowel de verschillende gevaarvormen als andere werkwoordvormen voorkomen kan men dat te weten komen in welke mate de uitgangspunten van Eigenwijzer valabel zijn. Assink (1983) heeft wel op een dergelijke manier zijn algoritmische methode "De Werkwoordwinkel" geëvalueerd.

Maar met dergelijk onderzoek is nog maar een deel van de evaluatie gedaan. De ambitie - of moet ik zeggen pretentie - van Eigenwijzer gaat veel verder. In de inleiding van het leerlingenboek staat dat met Eigenwijzer "we die d- en t- problemen voorgoed uit de wereld helpen. Zo waar als $1 + 1 = 2$ " (p. 9) en nog : "Als je dit boek echt doorwerkt, laat je de d- en t-problemen voorgoed achter je" (p. 10).

Om deze uitspraken hard te maken is het niet voldoende aan te tonen dat Eigenwijzer (of een deel ervan) superieur is aan andere methodes. Dictees zijn in dergelijk evaluatie-onderzoek ook niet meer geschikt omdat de uiteindelijke doelstelling is dat de werkwoordvormen correct geschreven worden in alles wat de leerlingen schrijven en niet alleen in dictees. Bovendien kan je dan rekening houden met de frequentie van de vormen. Een fout in een woord dat vrijwel nooit gebruikt wordt, hoeft in die evaluatie inderdaad niet zwaar door te wegen. Het onderzoek waar ik hier op doel is wel een lange-termijn onderzoek, gespreid over jaren. We moeten dus niet wachten op publicatie van dit soort resultaten om nieuwe methodes als Eigenwijzer in ons klas binnen te brengen.

Er zijn al voldoende aanwijzingen dat algoritmische methodes beter zijn dan andere regel-methodes (analogie of met spraakkunstige trucjes à la 't kofschip). Er zijn echter nog geen aanwijzingen dat je daarmee de tragedie van de werkwoordvormen werkelijk uit de wereld kan helpen. Assink (1983) slaagde erin bij kinderen uit het 5de leerjaar het foutenpercentage van iets meer dan 50 % naar ongeveer 40 % terug kan brengen. Zelf kon ik constateren dat in het 1ste observatiejaar middenschool je met een algoritmische methode (opgebouwd in het Pedagogisch Centrum, Gent) het aantal fouten van een derde van de vormen tot een kwart kan reduceren.

Assink merkt wel op dat in de dictees die hij als voor- en natoets hanteerde er veel moeilijke vormen en samengestelde zinnen voorkwamen, die je voor leerlingen van 10 à 11 jaar moeilijk als minimumdoelstelling kan omschrijven. Deze opmerking geldt ook t.a.v. mijn eigen evaluatie-instrument. Je kan dus wel aanvoeren dat we onze eisen, rekening houdend met de leeftijd van de kinderen, te hoog gesteld hebben. De verwachtingen die Eigenwijzer in zijn inleiding stelt zijn echter nog hoger. Pas als we weten dat ze ook kunnen waargemaakt worden beschikken we over een bijkomend argument in het debat rond de spelingshervorming.

Tot nader order blijft de leerbaarheid van de werkwoordvormen echter wel een probleem voor heel wat Nederlandstalige "schrijvers".

Luc Heyerick, p/a Pedagogisch Centrum Gent, Coupure 102, 9000 Gent

NOOT

- (1) De fonetische regel, waarbij een één-één overeenkomst tussen grafeem en foneem behouden blijft, wordt als een bevattelijke regel beschouwd vanaf het eerste leerjaar. Het gaat dan om de zogenaamde klankzuivere woorden die in alle methodes voor aanvaankelijk lezen en spellen gehanteerd worden. Afwijkingen van de fonetische regel op grond van etymologie, is een regel die ook voor volwassenen niet bevattelijk is. De keuze tussen ei/ij, au/ou en de correcte spelling van bastaardwoorden worden altijd bereikt op grond van herinnering van het werkwoordbeeld. Over de bevattelijkheid van analogie -en gelijkvormigheidsregels is er meer discussie, maar in het geval van vaste woordbeelden kunnen we ons altijd redden met de Chinese spellingstrategie.

BIBLIOGRAFIE

Assink, E.M.H., Het probleem van het schrijven van werkwoordsvormen bekeken door een onderwijspsychologische bril. Tijdschrift voor Taalbeheersing, 1980, jrg. 2, pp. 31 - 45.

Assink, E.M.H., Spellingsproblemen met werkwoordsvormen. Een onderwijspsychologische analyse. Pedagogische Studiën, 1981a, jrg. 58, pp. 57-69.

Assink, E.M.H., Schrijfstrategieën van intuïtieve spellers bij moeilijke werkwoordsvormen. Tijdschrift voor Taalbeheersing, 1981b, jrg. 3, pp. 55-66.

Assink, E.M.H., Onderwijspsychologie en werkwoordsdidactiek : effecten van een leergang (I en II). Pedagogische Studiën, 1983, jrg. 60, pp. 363 - 368 en 396 - 407.

Assink, E.M.H., De Werkwoordwinkel, Muusses, Purmerend, 1984.

Baron, J., e.a., Spelling and reading by rules. in U. Frith (ed.), Cognitive processes in spelling. Academic Press, Londen, 1980, pp. 159 - 194.

Berits, J., Rontom de spelling van de zwakke voltooide deelwoorden, Levende Talen, 1980, nr. 354, pp. 619 - 622.

Berits, J., 'n nieuwe sgool, 'n nieuwe spelling ?. Moer, 1985a, nr. 1, pp. 3 - 5.

Berits, J., De maatschappelijke kragt van doelgerigte samenwerking voor 'n betere spelling. Moer, 1985, nr. 3, pp. 37 - 39.

Pepermans, J. en Vanherck, P., Eigenwijzer, nieuwe methode voor werkwoordspelling, ACCO, Leuven, 1985.

Van der Geest, A. en Swuste, W., Spellingwijzer (Praxis 14), Malmberg, Den Bosch, 1979.

Van der Velde, I., Nogmaals : De tragedie der werkwoordsvormen. Pedagogische Studiën, 1975. jrg. 52, pp. 95 - 104.

Van Peer, W., Spel(l)enderwijs, ACCO, Leuven, 1984.